

MUZEUM soubodé historie

Věnováno nuceně nasazeným dělnicím a dělníkům, kteří v době nacismu pracovali v Linci pro concern „Reichswerke Hermann Göring AG Berlin“

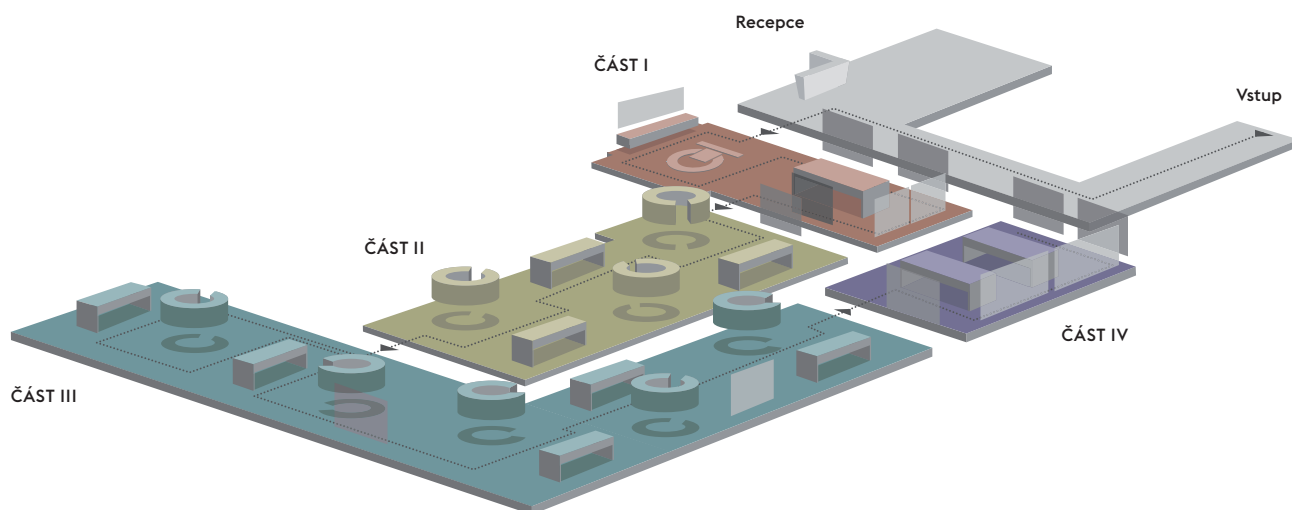

BROŽURA K VÝSTAVĚ S DOPROVODNÝMI TEXTY

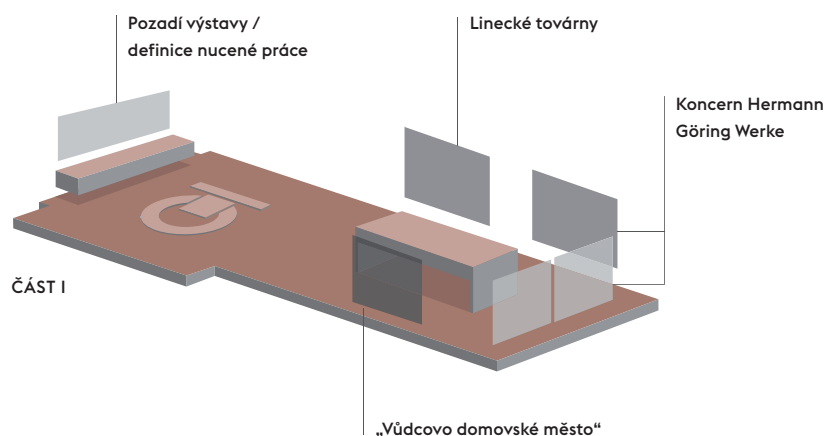

Nuceně nasazené dělnice krácejí po cestě do obytného tábora 44 firmy Hermann Göring Werke v Niedernhartu. V popředí je vidět obytný blok „Am Bindermichl-Stadlerstraße“. (Vydavatelství Lentia)

■ LINEC A NACISMUS	04
■ NUCENÁ PRÁCE A JEJÍ PROJEVY	08
■ LIDSKÝ OSUD	12
■ BOMBARDOVÁNÍ, ZKÁZA A OBNOVA	19

ČÁST I LINEC A NACISMUS

I.1 – ÚVOD K VÝSTAVĚ

Mottem a filozofií koncernu voestalpine je být „o krok napřed“. Výstava o dějinném období mezi roky 1938 a 1945, která je věnovaná nuceně nasazeným dělnicím a dělníkům v lineckém závodě koncernu „Reichswerke Hermann Göring AG, Berlin“, se zaměřuje na první léta existence závodu v Linci a podrobně a rozsáhle pojednává o jeho historii.

V roce 1998 byl učiněn největší poválečný objev na území Rakouska, když se v jednom bunkru v lineckém firemním areálu našlo více než 38 000 osobních složek a mzdových formulářů firmy Hermann Göring Werke (HGW) z éry nacistického režimu. Tento nález posloužil jako podklad pro výzkumný projekt, kterým koncern voestalpine pověřil tým nezávislých vědců. Podrobné zpracování a zhodnocení událostí v lineckém firemním areálu vedlo k novému pojetí chápání dějin v rámci koncernu.

Při budování lineckého závodu dceřiné společnosti koncernu Reichswerke Hermann Göring AG Berlin a jeho následném provozu byly nuceně nasazeny tisíce zahraničních dělnic a dělníků. Muži a ženy, mládež, váleční zajatci a vězni koncentračních táborů z více než třiceti národů.

Pro koncern voestalpine je mimořádně důležité, aby vzniklo trvalé památné místo s veřejně přístupnou stálou expozicí. Ústředním tématem jsou nuceně nasazení dělníci a jejich osudy.

„Nucená práce znamená, že člověk je nucen k práci bez špetky důstojnosti, proti své vůli a daleko od domova.“

Citation de Mark Spoerer, *Le travail forcé sous le Troisième Reich et l'indemnisation*, 2000

(Dokumentační centrum voestalpine AG)

Koncern voestalpine se tímto krokem hlásí k odpovědnosti za vlastní dějiny a plně si uvědomuje, že pouze ten, kdo se dokáže vyrovnat se svou minulostí, může také hledět do budoucnosti.

Budování lineckého závodu firmy Hermann Göring Werke a s ním spojené osudy nuceně nasazených dělníků úzce souvisí se stavebním a hospodářským rozvojem města Lince. Stopy, které zůstaly ve veřejném prostoru, jsou dodnes patrné.

Konkrétní osudy, které stojí v pozadí těchto stop, nucený charakter a rozsah pracovního nasazení byly naproti tomu po dlouhou dobu odsouvány do pozadí a ocitaly se na okraji obecného povědomí. Z úcty k obětem minulosti jsou právě tyto lidé a jejich vzpomínky jádrem této výstavy. Nucená práce byla za nacistického režimu vzhledem ke svému charakteru a rozsahu historicky ojedinělá. Nacisté ji označovali zdánlivě nevinným výrazem „pracovní nasazení“, za nímž se však skrýval promyšlený systém nadměrného a nemilosrdného využívání pracovních sil milionů lidí.

CIHLOVÉ LOGO

Tento relikv z éry nacismu, symbol koncernu Reichswerke Hermann Göring, se až do roku 2007 nacházel jako zděný reliéf na zdi jedné cihlové budovy v lineckém firemním areálu. Znak vychází z rodinného erbů Hermannů Göringů (kruh sevřený rukou v brnění) a symbolizuje rudu jako základ (obdélník), firmu Hermann Göring Werke (čtverec) a všeobjímající koncern (kruh). Toto logo má ústřední význam jako výchozí bod naší výstavy. Stejnou měrou symbolizuje jak nacistickou hospodářskou politiku, tak úlohu nucených prací v nacistickém režimu.

FASCIKLY

V těchto archívních prostorách dokumentačního centra koncernu voestalpine AG jsou uloženy osobní složky a mzdové formuláře nuceně nasazených dělníků a dělníků.

I.3 – TOVÁRNÝ V LINCI

Hitlerovské Německo se jako málokterá jiná země Evropy rychle vzpamatovalo ze světové hospodářské krize 30. let. V roce 1936 byl Hitlerův zástupce Hermann Göring pověřen realizací smělého čtyřletého plánu. Během čtyř let měla být německá říše připravena k válce a nezávislá na jakýchkoli dovozech surovin. V této souvislosti se v hledáčku nacistických stratégů ocitlo také Rakousko. 12. března 1938 vpochodoval Hitler se svými jednotkami do Rakouska. Na osobní přání diktátora se přikročilo především k rozvoji jeho „domovské župy“ Horního Podunají a rovněž města Lince. V Linci, v jednom z pěti „vůdcových měst“, měly obraz města v budoucnu utvářet kulturní a skvostné budovy. Zatímco se podařilo uskutečnit jen zlomek z těchto plánovaných stavebních projektů, projekty budování těžkého a zbrojního průmyslu v Linci brzy nabyly konkrétní podoby. Pro vybudování železáren a oceláren takové velikosti, která odpovídala plánům nacistických stratégů, vyhovoval pouze Linec. St. Peter-Zislau, rozsáhlá a převážně zemědělská ves, ležela na rovinatém jihovýchodě města v bezprostřední blízkosti Dunaje. Tuto poklidnou obec charakterizovaly louky a pole, selská hospodářství, výletní hostince, kostel a několik malých živností.

Funkcionáři firmy Hermann Göring Werke pod vedením mladého právníka zahájili v dubnu 1938 velmi rychlá jednání o odkupu místních pozemků. Obyvatelům vsi byly přislíbeny náhradní byty, do nichž se budou moci přestěhovat. Bytová výstavba během nacistické éry trvale proměnila podobu Lince a její vliv je patrný do dnešních dnů. Firma WAG (Wohnungs-Aktien-Gesellschaft), dceřiná společnost berlínského koncernu Reichswerke, nechala v Linci vybudovat 3 200 bytů – šlo o závodní byty pro zaměstnance v průmyslu a jejich rodiny a také pro německé přesídlence. Na stavbě těchto bytových kapacit se výrazně podíleli zahraniční dělníci – některé stavební firmy zaměstnávaly 80 i více procent cizinců. Sedlákům se nabízely pozemky, mezi nimiž se nacházel i vyvlastněný židovský majetek. Celkem bylo bez většího předchozího upozornění přesídleno cca 4 500 lidí.

Hospodářský plán župního hlavního města Lince s projektovanými stavebními záměry. 1938 (Geschichteclub Stahl)

I.4 – KONCERN HERMANN GÖRING WERKE

15. července 1937 dal Hermann Göring v rámci čtyřletého plánu v Berlíně podnět k založení koncernu „Reichswerke Aktiengesellschaft für Erzbergbau und Eisenhütten Hermann Göring“ (Říšské závody, akciová společnost, pro těžbu rud a železářny Hermanna Göringa). Ředitelem se měl stát Paul Pleiger. Po připojení Rakouska k německé říši v březnu 1938 proběhlo již 13. května 1938 slavnostní zahájení výstavby lineckého závodu dceřiné společnosti. Šlo o jeden z největších nacistických průmyslových projektů v tehdejší Východní marce. Plánování a výstavbu lineckého závodu řídil Paul Pleiger. Stavební práce prováděla firma Hermanna Brasserta, Američana německého původu. Ta na začátku války od celého projektu odstoupila.

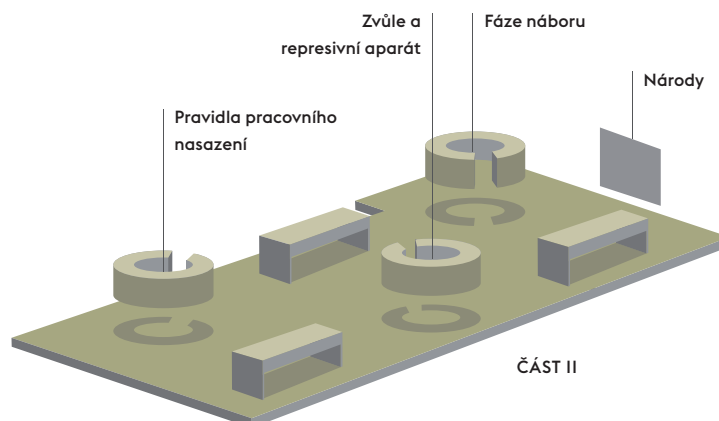
Župní vedoucí August Eigruber, Hermann Göring a také Paul Pleiger, ředitel koncernu Reichswerke Hermann Göring, při prohlídce linecké koksovny. 15. října 1941 (Geschichteclub Stahl)

Za účelem zajištění surovinové základny představované štýrským Erzbergem převzal koncern Reichswerke v roce 1939 většinový podíl ve firmě Österreichisch-Alpine Montan AG, která byla do té doby de facto vlastnictvím firmy Vereinigte Stahlwerke AG v Düsseldorfu. Nyní byla většina železářského a ocelářského průmyslu ve Východní marce soustředěna do jedné rukou. Nová firma v rámci koncernu Reichswerke se nyní jmenovala Alpine Montan AG „Hermann Göring“ Linz. Její sídlo bylo přeloženo z Vídně do Lince, což ohromně zvýšilo význam tohoto města. Po založení dalších společností existovalo v Linci pět různě velkých provozů: hlavní správa jako mateřská společnost všech rakouských závodů koncernu Reichswerke, Hütte Linz, Stahlbau GmbH Linz, Eisenwerke Oberdonau GmbH a dodavatelské provozy pro lineckou huť Hütte Linz. Generálním ředitelem byl jmenován Göringův důvěrník Paul Pleiger, který řídil rovněž mateřský koncern v Berlíně.

Kvůli válečným událostem se budování původně plánovaných integrovaných oceláren a hutí zpožďovalo. Firma Eisenwerke Oberdonau (EWO) zahájila jako zbrojní závod výrobu v roce 1940 a stejně jako ty oblasti, které byly potřebné pro její provoz, měla nejvyšší prioritu. Tato firma se měla stát jedním z největších výrobců pancéřování v německé říši. Firemní komplex byl postupně uváděn do provozu od roku 1941, jako první přišly na řadu obě vysoké pece a elektrárna linecké hutě Hütte Linz.

Koncern Reichswerke AG Berlin představoval od počátku střed německého zbrojního průmyslu, který byl bezprostředně provázán s nacistickou dobytelskou politikou. V obsazených zemích přebíral koncern Reichswerke důležitý klíčový průmysl a vznikl gigantický propletenec firem. Linec se v nacistické éře stal průmyslovým městem a Horní Rakousko průmyslovou zemí. Bez zahraničních pracovních sil zavlečených na nucené práce by se linecký závod HGW nikdy nepodařilo postavit, nemluvě o fungování jeho zbrojní výroby. Důvody spočívaly ve velikosti firemního komplexu, který daleko přesahoval nabídku pracovních sil, stejně jako ve stále rostoucím počtu místních mužů povolávaných do armády. Linecký závod koncernu Reichswerke patřil k prvním velkým továrnám v tehdejší Východní marce, v němž byli masově nasazeni zahraniční dělníci. Koncern byl průkopníkem při využívání nuceně nasazených, a proto hrál již od začátku zvláštní roli v nacistické zaměstnanecké politice. Ve srovnání s jinými průmyslovými centry německé říše pracovalo v Linci v průběhu druhé světové války mimořádně velké množství nuceně nasazených. Nacističtí funkcionáři využívali linecké továrny od počátku pro svou politickou propagandu. Již slavnostní zahájení výstavby za účasti Hermanna Göringa představovalo společenskou událost, která byla obratně využívána v médiích a propagandě. Linecké průmyslové závody ráda navštěvovala místní i berlínská nacistická elita, samozřejmě vždy za doprovodu novinářů a fotografů. Opakované inspekce lineckých továren koncernu Reichswerke prováděli také Hitler a Göring.

ČÁST II NUCENÁ PRÁCE A JEJÍ PROJEVY

II.1 – FÁZE NÁBORU

Od konce 30. let 20. století vládla v německé říši plná zaměstnanost, která byla výsledkem cílených podpůrných programů určených pro střední třídu, investic do infrastruktury a také vojenského zbrojení. Hrozícímu nedostatku pracovních sil čelil nacistický režim od roku 1938 náborovými akcemi v Itálii, Nizozemsku a v Československu – pozdějším protektorátu Čechy a Morava, a také ve Slovenském štátu. Po selhání strategie bleskové války muselo nacistické vedení sáhnout k nuceným náborům. Do lineckých továren HGW dorazili v srpnu 1938 první zahraniční dělníci. Od podzimu 1940 přibývali nuceně nasazení dělníci a také váleční zajatci. Od konce roku 1942 byli nasazeni také mužští vězňové koncentračních táborů. Přímo v areálu závodu se nacházely dva vnější lágry koncentračního tábora Mauthausen. Čím déle válka trvala, tím horší byly pracovní podmínky pro všechny dělníky. Často měli sotva potřebnou kvalifikaci, čelili špatnému zacházení a stravování a rasové diskriminaci. Produktivita nuceně nasazených proto většinou zaostávala za očekávaními. Přesto se podařilo zbrojní výrobu masivně zvýšit, a tím prodloužit trvání války.

Náborové akce v obsazených zemích organizovaly nacistické pracovní úřady. I přes masivní propagandu se k pracovnímu nasazení do německé říše hlásilo jen velmi málo dobrovolníků, proto nacistické úřady vsadily na nátlak a výhrůžky a nakonec pořádaly skutečné hony na lidi, jejichž obětmi se stávaly i ženy a mládež a někdy také děti. Pracovníci z Východu (obyvatelé obsazených oblastí bývalého Sovětského svazu a Polska) byli do Německa dováženi v uzavřených nákladních vagonech s mimořádnou ostrahou, často bez dostačujících strav a sanitárních zařízení. Na říšských hranicích museli za ponižujících podmínek projít „protinákazovými stanicemi“. Mnohadenní jízda vlakem končila v tranzitních táborech.

Odtud organizovaly místní pracovní úřady přidělování lidí do firem. To vše se odehrávalo v souladu s nacistickou ideologií nerovnosti ras. Životní a pracovní podmínky nuceně nasazených se proto lišily v závislosti na jejich národnostním

Čech František Trnka byl na základě tohoto rozhodnutí povolán k nucenému nasazení v železárnách Eisenwerke Oberdonau. 25. října 1942 (Geschichteclub Stahl)

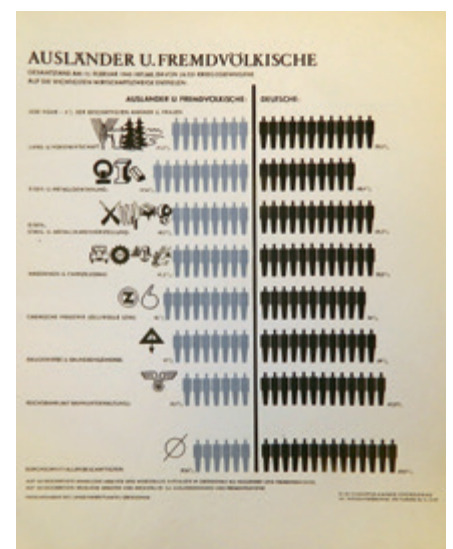

Příjezd italských pracovních sil na lineckém hlavním nádraží. 2. září 1940 (Archiv města Lince)

Ukazatel k francouzskému náborovému místu „Německé pracovní fronty“. (Propagandistická tiskovina „Evropa pracuje v Německu“, 1943)

původu. Protože v důsledku války stále klesal počet potřebných pracovních sil, byl v březnu 1942 říšský místodržící Duryňska Fritz Sauckel jmenován generálním pověřencem pro pracovní nasazení; jeho úkolem bylo situaci vyřešit. Ještě v tomtéž roce nechal do německé říše deportovat 2,7 milionu lidí na nucené práce. Do konce války stoupl jejich celkový počet až na 6 milionů. Většina lidí byla zavlčena do Německa z obsazených území ve východní Evropě. Kromě Poláků šlo především o dělníky z Východu, kteří figurovali na spodní hranici žebříčku cizinců – obětí těchto nucených náborů. Nikdy nepracovalo na území dnešního Horního Rakouska více cizinců než během nacistické éry. V roce 1944 bylo dosaženo nejvyšších počtů – vedle 240 000 tuzemských pracovních sil bylo do pracovního procesu zařazeno 150 000 cizinců. Největší potřebu pracovních sil měly firmy Hermann Göring Werke a Steyr-Werke.

Grafika z ekonomické zprávy Horního Podunají 1938– 1945 ukazuje podíly „Cizinců a cizích národností“ v daných hospodářských odvětvích. (Geschichteclub Stahl)

II.2 – ZVŮLE A REPRESIVNÍ APARÁT

Při prosazování systému nuceného nasazení v nacistickém hospodářství se sázelo na represí a řídicí struktury vojenského typu. Nedovolené absence a útek z pracoviště se přísně trestaly. Podobně se postupovalo v případech poruch a problémů při výrobě, kdy se okamžitě vycházelo z podezření na sabotáž. Podle vážnosti provinění existovala různá opatření od důtky přes peněžité trest až po vězení a přemístění do pracovně-výchovného nebo koncentračního tábora.

Němci byli nacistickou propagandou stylizováni do role „nahlídlí“, z toho se odvozovalo jejich právo vládnout „nižším rasám“. Tuzemští zaměstnanci byli proto v každém případě nadřazeni zahraničním pracovním silám, což nezřídka vedlo k represím, psychickému a fyzickému násilí a s průběhem války docházelo až k excesivnímu používání násilí. Werkschutz, ochranná organizace v rámci závodu, vykonávala nejen úlohu strážců, ale také hasičů, protivzdušné obrany a přepravy nemocných.

Její pravomoci zahrnovaly celý tovární areál s výjimkou střežení vězňů koncentračních táborů a válečných zajatců. Werkschutz měl vyhledávat nápadné jevy, provádět vyšetřování, v případě podezření informovat gestapo a rovněž podrobně připravovat soudní jednání ve zrychleném řízení.

V případě „nebezpečí z prodlení“, např. při útěku nebo sabotáži, směly tyto jednotky samy aktivně konat a používat fyzické násilí. Werkschutz sice měl sestávat z mužských občanů Říše, v praxi v něm ale v rámci HGW často sloužili neněmečtí členové vykonávající úkoly zajištění bezpečnosti a kontroly. To se dělo především v obytných táborech nuceně nasazených dělníků.

Po vypuknutí války se nacistické pracovní úřady, které řídily pracovní trh, staly hlavními aktéry při organizování nucených prací. Do jejich oblasti působnosti spadaly mj. žádosti cizinek o přerušování nasazení kvůli těhotenství a také vrácení uprchlých pracovníků. Těžká provinění na pracovišti nebo útek se trestaly převedením do pracovně-výchovných táborů, které spravovalo gestapo. Na rozdíl od koncentračních táborů byla doba pobytu v pracovně-výchovném táboře omezena na max. osm týdnů, protože měl sloužit k ukázněnému tuzemským a zejména zahraničním pracovním silám. Vězni měli být rychle „zlomeni“ tvrdou prací, násilím a nedostatečnou stravou. Kdo přežil od roku 1943 existující a jako mimořádně brutální a životu nebezpečný označovaný pracovně-výchovný tábor Schörgenhub v Linci, byl vrácen na své pracovní místo. Řada bývalých vězňů označuje pracovně-výchovné tábory za koncentrační tábory gestapa, protože strážce z řad SS jednaly s brutálním násilím a zvlůf. V pracovně-výchovných táborech představovali nejvíce zastoupenou skupinu právě „hříšníci“ porušující pracovní smlouvy z HGW. V průběhu války se zvyšoval podíl ukrajinských členů SS na celkovém počtu strážců v pracovně-výchovném táboře. Zvlůf a brutalitou, uplatňovanou zejména vůči dělníkům z Východu, Polákům a občanům protektorátu, se pokoušeli udělat dobrý dojem na německé strážce. Za vězňe s říšskou státní příslušností odpovídaly německé strážce.

Ustanovení v pracovní smlouvě o trvání pracovního nasazení, o pracovní době a mzdě v podobě, v jaké je podepsal Francouz Fernand Gorgege, se po příjezdu na místo určené měnila, často velmi radikálně. (Dokumentační centrum voestalpine AG)

Francouzský speciální plechář Serge Bonnet, který pracoval ve válečném, byl obviněn v souvislosti s podezřením ze sabotáže. K takovému podezření vedl i drobný prohršek a výsledkem bylo vydání jednotkami werkschutzu nebo gestapu. (Dokumentační centrum voestalpine AG)

II.3 – PRAVIDLA PRACOVNÍHO NASAZENÍ

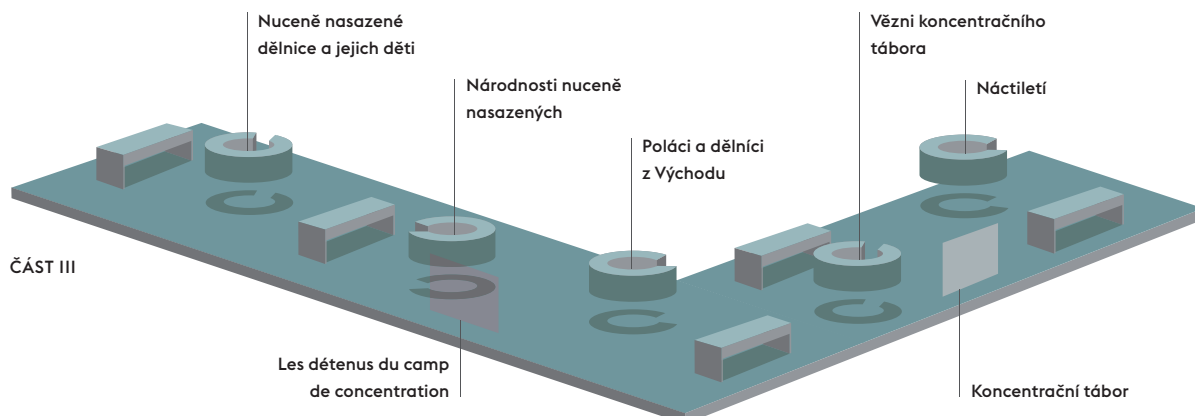

Tento dodnes dochovaný obytný barák v Kremsmünsteru obývali v éře nacismu mimo jiné dělníci nuceně nasazení v HGW a váleční zajatci. Řadu těchto baráků obývali po roce 1945 vysídlení z oblastí Jablonce nad Nisou, postupně došlo k přebudování staveb na rodinné domy. (Dokumentální centrum voestalpine AG)

Vše od mezd přes stravu až po volný čas se řídilo pravidly rasové teorie. Znamenalo to rozdílnou mzdu a stravu za stejnou práci. Nerovnoprávné zacházení s jednotlivými skupinami nuceně nasazených vedlo k vymizení solidarity. Na nejnižší hierarchické úrovni se nacházeli Poláci a dělníci z Východu. Lépe se dařilo Čechům a Italům. Po kapitulaci Itálie na podzim 1943 se však pozice Italů rázem zhoršila. S blížícím se koncem války sílily represe a časový tlak na všechny zaměstnance. V roce 1944 činila týdenní pracovní doba v HGW 72 hodin – tolik se nepracovalo v žádném jiném průmyslovém koncernu německé říše. Civilisté zahraničního původu byli zaměstnáváni zejména na zaučení a výpomoc. Vedoucí pozice byly vyhrazeny výhradně Němcům. Výše mezd se u zahraničních dělníků řídila rasovými stupnicemi. Ze mzdy se srážely poplatky mj. pro „Německou pracovní frontu“ (DAF), za ubytování a stravu a také za poskytování dalších věcí. Dělníci z Východu museli odvádět zvláštní příspěvek, vězni koncentračních táborů nedostávali žádnou mzdu. Peníze ale hrály v každodenním životě jen podřadnou roli, protože veškeré důležité věci byly na příděl a daly se pořídit např. jen za potravinové lístky nebo na černém trhu. Většina zahraničních dělníků se mohla relativně volně pohybovat a využívala své příjmy i pro volnočasové aktivity.

Přátelské styky mezi německými a zahraničními dělníky byly zakázány. V obytných táborech byli lidé rozděleni podle národnostní příslušnosti. V praxi se však stavební a technické rozdělení nedodržovalo na sto procent. V 18 táborech koncernu Reichswerke Hermann Göring (bez železáren Eisenwerke Oberdonau) bylo ubytováno 14 000 lidí. 25 až 30 procent baráků obývali etničtí a říšští Němci. Jejich ubikace byly vybaveny o něco lépe. Jednu „ložnici“ sdílelo až 40 osob. V létě bylo v obytných halách nesnesitelné horko, v zimě nedokázala jedna jediná kamna zahnat třeskatý mráz. Úroveň sanitárních zařízení byla často katastrofální. Privilegované skupiny nuceně nasazených však v táborech žily v jiných podmínkách. Kromě dvoulůžkových pokojů měly k dispozici také funkční sanitární zařízení a ústřední topení. Ve všech ubikacích se to ovšem strašlivě hemžilo hmyzem. Kvůli špatné a nedostatečné stravě se zahraniční civilní dělníci pokoušeli také o směnný obchod. Češi si nechávali posílat z domova balíčky s potravinami. Skutečně privilegovaní byli jen ti zahraniční dělníci, kteří měli přístup do závodní kuchyně HGW. Jídla bylo i tam málo, bylo však lepší, protože se připravovalo pro občany Říše. Tuzemským kolegům nezůstávala podvyživenost nuceně nasazených skrytá, většinou ale celou věc ignorovali. V závislosti na skupině měli zahraniční dělníci možnost dovolené (mj. roční dovolená, návštěva domova, táborová dovolená), kterou mnozí využívali pro útek. Sexuální kontakty s cizinci podléhaly přísným pravidlům. Hlavním principem byl boj o „čistotu“ germánské rasy. Prohřešky proti „zákonu na ochranu německé krve a německé cti“ se trestaly zčásti vězením, takže např. francouzskému válečnému zajatci hrozily tři roky káznice, Poláky a dělníky z Východu stejně jako polské a sovětské válečné zajatce však čekal trest smrti nebo koncentrační tábor.

ČÁST III LIDSKÝ OSUD

III.1 – NUCENĚ NASAZENÉ DĚLNICE A JEJICH DĚTI

Z žen byly v HGW zaměstnány zejména nuceně nasazené dělnice z Východu. Druhou největší skupinu tvořily Francouzky, třetí největší Polky. Nuceně nasazené dělnice většinou vykonávaly manuální činnosti a pomocné práce. Od června 1942 přivážely vlaky do Lince stále větší počet mladých žen z obsazených oblastí bývalého Sovětského svazu. Nacistický režim nepamatoval na těhotné a kojící ženy a s tím spojené výpadky pracovního výkonu. Zpočátku se počítalo s tím, že se těhotné pošlou zpět domů. Kvůli stoupající potřebě pracovních sil se ale měly od konce roku 1942 děti rodit v místě pracovního nasazení jejich matek. V tomtéž roce bylo na „Ženské klinice říšské župy Horní Podunají“ otevřeno „oddělení pro cizinky“, protože Polky a dělnice z Východu nesměly sdílet pokoje s říšskými Němkami. V březnu 1943 byl v zahradě Zemské ženské kliniky zřízen „barák pro dělnice z Východu“. Kvůli ochraně před leteckými útoky přesídlila nemocnice včetně baráku pro dělnice z Východu v roce 1944 do Bad Hallu. Pravidla pro těhotné zahraniční dělnice a především pro jejich zde narozené děti byla vydána nejprve v župě Horní Podunají a posléze vstoupila v platnost v celé Říši. Župa měla experimentální úlohu při zacházení s dětmi dělnic z Východu a Polek. Protože se ženy měly co nejdříve vrátit do práce, byly jim děti odebírány často před uplynutím šestinedělí. V březnu 1943 byl ve Spitalu am Pyhrn otevřen „Cizinecký kojenecký ústav“. Šlo o první zařízení svého druhu v německé říši a jedno ze 12 v župě Horní Podunají. Děti trpěly podvýživou, nemocemi a infekcemi. Z 97 dětí jich 38 zemřelo, osud 6 dalších je neznámý. Lepší podmínky vládly v „dětském oddělení“ tábora 57 koncernu HGW. Zde měly dělnice z Východu možnost organizovat péči o novorozence v rámci svého volného času. To značně zvyšovalo šance dětí na přežití. Aby bylo možné těhotné ženy co nejdříve opět začlenit do pracovního procesu, sázel nacistický režim na potraty. V roce 1943 byly změněny právní normy vztahující se na Polky a dělnice z Východu. Povoleny byly potraty do 5., později až do 7. měsíce těhotenství. V květnu 1943 byla na linecké ženské klinice a později ve všeobecné nemocnici provedena první přerušování těhotenství. V listopadu 1944 byl v Bad Hallu proveden potrat u 103 žen.

„Kdo nepřišel do práce, toho strašně zmlátili. Jednou me mlátila jedna Nemka. Mela jsem tak poraněný obličej, že jsem několik dní vůbec nemohla jít do práce.“

Jevdokija Rosdobudko, Ukrajina

Dělnice z Východu před svou ubikací.
(Soukromá sbírka, Dr. Karl Fallend)

Na příkladu dělnice z Východu Raisy S., která v průběhu dvou let podstoupila pět potratů, je zřejmé, že s ohledem na složitost situace a nucení nelze spekulovat o nějaké dobrovolnosti.

Masivním nátlakem mělo být zaručeno „zachování německé krve“. Téměř v každém větším německém městě byly od roku 1941 plánovány a zčásti realizovány nevěstince pro zahraniční dělníky. Již v březnu 1941 otevřel v ulici Wankmüllerhofstraße 39 v Linci první podnik tohoto druhu pro slovanské dělníky – nesl název „Villa Nova“. Němcům byl přístup do nevěstinců s dámami cizího původu přísně zakázán. Organizace systému nevěstinců v Horním Podunají sloužila jako vzor pro zbytek Říše. Angažováním zahraničních prostitutek se mělo zabránit sexuálnímu kontaktu s německým obyvatelstvem, ale i s jinými národnostmi. V koncernu HGW činil podíl žen mezi nuceně nasazenými více než 10 procent. V obytných táborech panovalo oficiálně přísné oddělení pohlaví.

Závodní průkaz nuceně nasazeného Čecha Zdeňka Veselého. (Geschichteclub Stahl)

III.2 – NÁRODNOSTI NUCENĚ NASAZENÝCH

Na nucené práce v koncernu Hermann Göring Werke byli během druhé světové války zavlčeni muži a ženy z více než 30 národů. Vedle nuceného náboru v obsazených státech probíhaly rovněž reklamní kampaně ve spojeneckých a také v obsazených zemích. V těchto kampaních se propagovaly možnosti vynikajících výdělků a bohatá volnočasová nabídka při práci v Německu, což ovšem neodpovídalo realitě. Způsob, jakým se pracovní síly přivážely do Lince, jakou prací byly pověřovány a jak s nimi zacházeli nadřízení a tuzemští dělníci, závisel na více faktorech. Rozhodující byl vždy vztah země původu k německé říši, který se mohl – stejně jako pravidla pracovního nasazení – kdykoli změnit. V župě Horní Podunají to bylo patrné zejména na příkladu Čechů a Italů. V důsledku mnichovské dohody z 30. září 1938 byly německojazyčné oblasti Československa postoupeny německé říši. Necelý rok poté vpochoval německý wehrmacht také do „zbytkového Československa“. Po vzniku protektorátu Čechy a Morava 16. března 1939 obdrželi jeho občané, jejichž mateřštinou byla němčina, státní občanství německé říše. Českojazyční občané protektorátu byli v hierarchickém žebříčku níže než občané německojazyční. Českým dělníkům přinášely znalosti němčiny jisté výhody, před zvůlí a útlakem je ale nechránily. V posledních měsících války prchalo stále více českých dělníků domů. Jako dělníci ze Západu byli Francouzi v lepší pozici než dělníci z Východu a Poláci. V květnu 1942 byl dokonce vydán výnos o pracovníprávní rovnosti. Francouzi zaměstnaní v HGW žili většinou

nuzněji než jejich krajané, kteří provozovali malé živnosti nebo zemědělství. Jejich nároky na dovolenou byly kvůli nebezpečí útěku brzy zrušeny. Nedostatek jídla si francouzští nuceně nasazení dělníci kompenzovali obchodem na černém trhu. Všední den v táboře navíc ztěžovaly svévolné tresty ze strany werkschutzu a gestapa. Přes všechny komplikace se nacistická byrokracie pokoušela vytvářet dojem „normálních“ pracovních poměrů.

Jako občané spojeneckého státu měli italští civilní zaměstnanci zaručena privilegia, kterých však mohli využívat jen zčásti. S pádem Benita Mussoliniho v červenci 1943 ztratili italští dělníci definitivně jakákoli přednostní práva. Od toho okamžiku byli také oni vystaveni svévoli a útlaku – při prohřešcích hrozilo převedení do pracovní-výchovného tábora. Po německém obsazení Itálie na podzim 1943 došlo k nucenému náboru civilního obyvatelstva. Další pracovní síly poskytli internovaní italští vojáci, kteří byli v létě 1944 formálně propuštěni a dále nuceni k práci jako zahraniční civilisté.

Uprchlícké vlny druhé světové války postihly také řadu etnických Němců. Většina z nich žila v nástupnických státech bývalé habsburské monarchie. Museli opouštět své domovy kvůli paktu Hitlera se Stalinem (přesídlení Němců z Besarábie) nebo před postupující Rudou armádou. Etničtí Němci byli zaměstnáváni i v HGW. V hierarchii byli nadřazeni zahraničním dělníkům.

III.3 – VÁLEČNÍ ZAJATCI

Váleční zajatci byli vedle vězňů koncentračních táborů vystaveni největším represím. Nejvyšší místa žebříčku rasové hierarchie obsazovali vojáci ze severní a západní Evropy. Na dolním konci se nacházeli váleční zajatci z jižní a východní Evropy. Na zcela nejnižším stupni byli internovaní zajatci ze Sovětského svazu. Největší skupinu válečných zajatců pracujících v HGW představovali Francouzi. O celkovém počtu válečných zajatců nasazených v lineckých továrnách existují pouze odhady. V říjnu 1944 bylo v železárnách Eisenwerke Oberdonau nasazeno 2 403 válečných zajatců, což představovalo 18,2 procenta celkového počtu zaměstnanců. Zákaz zaměstnávání válečných zajatců ve zbrojním průmyslu, stanovený novelou Ženevských konvencí z roku 1929 podepsaných tehdy i zástupci Německa, byl ze strany pracovních úřadů a firem většinou ignorován. Kvůli katastrofálním podmínkám válečných zajatců během první světové války obsahovala druhá Ženevská konvence z roku 1929 zejména směrnice pro ubytování stravu nepřátelských vojáků. Především v případě sovětských válečných zajatců byly však tyto konvence německou říší zcela ignorovány. Většina zajatých vojáků Rudé armády přišla v zajateckých a koncentračních táborech o život.

Internovaní italští vojáci při odklízecích pracích před výrobními halami. Na zádech zajatce je patrné používané značení. Srpen 1944 (Geschichteclub Stahl)

Francouzští váleční zajatci pracují na bednění v blízkosti mostu Posseltbrücke. 1940 (Vydavatelství Lentia)

Střežení bývalých vojáků vykonával wehrmacht. Váleční zajatci byli umístováni do tzv. táborů Stalag. Táborová správa inkasovala také mzdy internovaných. Jeden válečný zajatec stál zaměstnavatele jen zhruba polovinu toho, co tuzemský dělník. 22. června 1940 byla Francie rozdělena na obsazený sever a „nezávislý“ stát na jihu (vichistický režim). Po kapitulaci se ocitlo více než 1,5 milionu vojáků z Francie a zemí Beneluxu v německém zajetí. Během druhé poloviny roku 1940 dorazili první Francouzi a Belgičané také do Lince. Nacistické úřady přidělily zhruba 1 000 válečných zajatců nejprve na stavbu bytů a továren. Práce prováděly pro HGW smluvní firmy a jejich subdodavatelé. Postupně byl francouzským válečným zajatcům udělen lepší status civilních dělníků. První sovětské váleční zajatci na území Lince byli přiděleni do železáren Eisenwerke Oberdonau. Pod HGW spadala také těžba rudy na Erzbergu. Tam pracovali váleční zajatci, stejně jako vxuhelných dolech firmy Reichswerke Hermann Göring Alpine Montan. V dolech dosahovala jejich úmrtnost značně nadprůměrných hodnot. V rámci celého koncernu pracovalo koncem roku 1943 celkem 9 094 sovětských válečných zajatců, z toho 2 261 v lineckých závodech a z nich pak většina (zhruba 84 procent) v železárnách Eisenwerke Oberdonau. Další pracovní síly tvořilo 600 000 zajatých italských vojáků. Protože se Říše s bývalým spojencem oficiálně nenacházela ve válečném stavu, označoval nacistický režim tyto muže nikoli jako válečné zajatce, ale jako „internované italské vojáky“. V létě 1944 jim byl udělen status civilních dělníků a bylo od nich vyžadováno méně vykonané práce. Od té chvíle organizačně spadali do kompetencí koncernu. Nacistické úřady vybízely firemní vedení k „tvrdým reakcím v případě nedbalostí“.

Tato imaginární geografická hranice dělí dělníky z Východu od obyvatel pobaltských zemí a Polska a znázorňuje dno hierarchické stupnice v nacistickém systému nucených prací. (Dokumentační centrum voestalpine AG)

III.4 – POLÁCI A DĚLNÍCI Z VÝCHODU

Poláci a dělníci z Východu platili za „rasově méněcenné“. Po přepadení Polska v roce 1939 začaly náborů k pracovnímu nasazení. K práci v německé říši se dobrovolně přihlásilo jen velmi málo Poláků. Nacistický režim proto přitvrdil. Kdo nereagoval na výzvu k pracovnímu nasazení, riskoval odnětí potravinových lístků pro celou rodinu. Od března 1940 probíhaly nucené náborů. Pracovní a životní podmínky Poláků v německé říši byly regulovány pomocí „Výnosů o Polácích“. Ty představovaly podklad rasové diskriminace Poláků a sloužily jako předloha pro obecná ustanovení při využívání nuceně nasazených dělníků. Na pravé straně hrudi museli polští nuceně nasazení dělníci, a to i ti, kteří se od roku 1940 přihlásili dobrovolně, nosit dobře viditelné písmeno „P“. Zcela bez vytáček se dozvídali, že „kdo je líný, kdo šťve proti autoritě nebo kdo svévolně opustí pracoviště, bude poslán do koncentračního tábora“. Nacistické vedení vidělo v přílivu takzvané „rasově cizích“ nebo „méněcenných“ cizinců hrozbu. Nejdůležitější bylo „uchování německé krve“ a také „zachování německví“. V dalším bodě se uvádělo, že „pohlavní styk s německou ženou nebo německým mužem se trestá smrtí“. Všední pracovní den charakterizovaly regule a sankce, které si zaměstnavatelé vykládali různě

a mohli je měnit. Další úskalí spočívalo ve vynucování vysokého pracovního výkonu ve spojení se značným fyzickým násilím. Trochu lépe na tom byli Poláci, kteří se dokázali dorozumět německy.

Pracovní síly z obsazených oblastí Sovětského svazu, takzvaní dělníci z Východu, byli využíváni především ve zbrojním průmyslu a v zemědělství. Ve firmě HGW představovali největší část dělníků z Východu Ukrajinci. Ukrajinci, kteří se v letech 1941 a 1942 dobrovolně přihlásili k práci v Říši, chtěli uniknout hladomoru. Z důvodu lživých náborových slibů ale jejich počty začaly silně klesat. Následovaly nucené náборы: „Odchyťová komanda“ odváděla na nucené práce celé vesnice. Dělníci z Východu platili za „rasově méněcenné“ a „politicky nebezpečné“. Na základě „Výnosů o Polácích“, které posloužily jako vzor, vznikly také výnosy o dělnících z Východu, které byly formulovány ještě přísněji a určovaly každodenní realitu 3 milionů nuceně nasazených dělníků a dělníků. Dělníci z Východu museli nosit modrou nášivku s bílými písmeny „OST“. Za použití násilí se z nich mělo doslova vytlouct i to poslední a jejich smrt byla obecně přijímaným faktem. Na konci války začalo nacistické vedení sázet na úlevy. S dělníky z Východu se již nemělo „zacházet jako s vězni“. Nacistický režim se pokoušel předstírat „společenský vzestup“ dělníků z Východu také zrušením označení „OST“. I přes tyto změny zůstala až do konce války v platnosti nacistická rasová hierarchie, která se uplatňovala v jiných podobách a omezeních (např. nové značení). Střežení dělníků z Východu prováděli dílenští mistři, předáci a rovněž werkschutz. Mezi dělníky z Východu byl nesmírně obávaným místem pracovní-výchovný tábor Schörgenhub a jeho ukrajinští strážníci. Ti zacházeli s východoevropskými nuceně nasazenými dělníky s mimořádnou brutalitou.

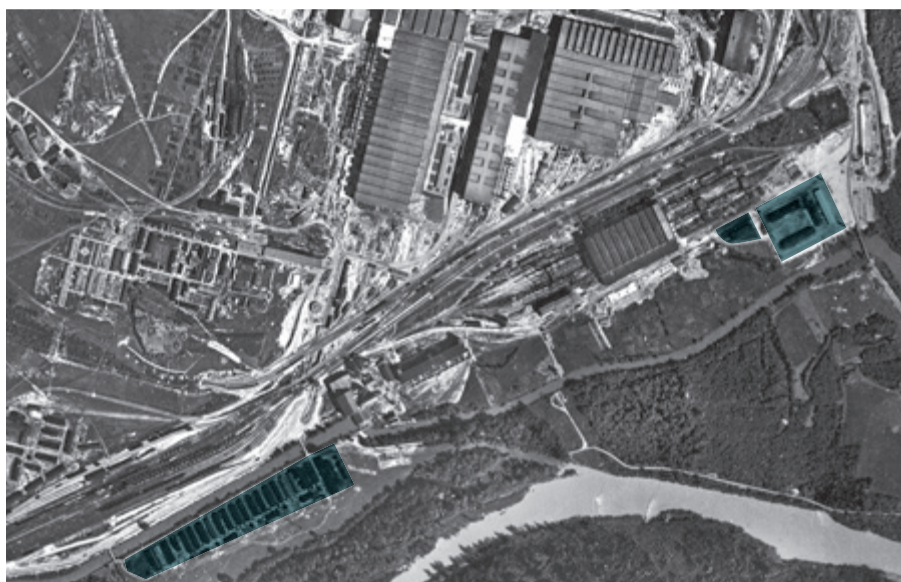
Popis značky používané pro Poláky v příloze říšského zákona. 1940 (Státní archiv Sigmaringen, Sa T 4 č. 2)

Modrá látková páska jako označení dělníků z Východu. (Soukromá sbírka, Karl Fallend)

III.5 – VĚZNI KONCENTRAČNÍHO TÁBORA

Protože chyběly pracovní síly při zpracování vysokopeční strusky, převzali tuto činnost vězňové koncentračního tábora Mauthausen. Po více než roce tvrdých vyjednávání mezi firmou HGW a SS byla 7. listopadu 1942 podepsána odpovídající smlouva. Jediným provozovatelem zařízení byla firma „Deutsche Erd- und Steinwerke“ (DESt) vlastněná SS. Firma HGW pronajala továrnu na zpracování strusky firmě DESt. Ta nechala vybudovat jak továrnu samotnou, tak lágř Linz I, přičemž byli využiti vězňové koncentračního tábora – první dorazili v prosinci 1942. Vězňové koncentračního tábora měli zpočátku pracovat pouze v provozu zpracování strusky, brzy ale byli zařazeni také do zbrojní výroby. Vězňové měli rozdílné pracovní podmínky, které se lišily podle jejich vzdělání a přiděleného druhu práce. Obvyklé byly 12hodinové pracovní směny. Navíc museli ve svém „volném čase“ vykonávat životu nebezpečné zneškodňování bomb. Vězni koncentračního tábora museli každý den odvést požadované množství práce. Nesplnění norem bylo přísně trestáno kápy, lépe situovanými vězni. Nadřazená plánovací místa ukládala vězňům jen těžko splnitelné objemy práce. „Postávání“, kouření nebo ohřívání se u ohně v zimním

Letecký snímek amerických vzdušných sil. Jsou vidět železářny Eisenwerke Oberdonau, ocelárna a také oba vnější lágry koncentračního tábora Mauthausen - Linz I a Linz III.

Ubikace stráží SS u vchodu do lágru Linz I. (Geschichteclub Stahl)

Uvnitř vnějšího lágru Linz I jsou vidět vězeňské baráky, strážní věž (v pozadí) a oplocení (vpravo na kraji). (Geschichteclub Stahl)

Vězňové koncentračních táborů při odklízecích pracích v areálu závodu, 25. června 1944 (Geschichteclub Stahl)

období se trestalo často kopanci a ranami. V závodě a v táborech byli vězňové koncentračního tábora od ostatních pracovních sil odděleni. Stoupající tlak na výrobu a podvýživa vedly k masivnímu vyčerpání vězňů.

civilisté rekrutovaní do volkssturmu. Firma HGW platila náklady na provoz tábora a strážní službu a také „vězeňské mzdy“ za každou vykonanou pracovní hodinu. Od počátku roku 1944 činila denní sazba odborného dělníka šest říšských marek (RM), v případě pomocného dělníka čtyři říšské marky. Částky se účtovaly pouze interně – vězňům se žádné peníze nevyplácely. Z obou vnějších táborů ve firemním areálu měl tábor Linz I pověst poměrně „dobrého“ místa. Kvůli přeplnění ubikací však museli vězňové i tam spát na studené kamenné podlaze. V protikladu ke zděným ubikacím tábora Linz I tvořily vnější koncentrační tábor Linz III jen staré dřevěné baráky. Oba tábory byly silně zamořené hmyzem. K tomu se přidával teror a zvláště ze strany stráží. Naprosto nedostatečná byla strava – stálým průvodcem vězňů byl hlad. Kvůli zvýšení výroby za každou cenu docházelo často k týrání. Odpovědnost ležela na tuzemských pracovních silách a vězeňských kápech. Názory na to, jak postupovat při takových událostech, se lišily. Táborové vedení SS hrozilo v případě týrání oznámením věci u velitelství koncentračního tábora Mauthausen. Ředitel hutí Michel naproti tomu neviděl žádnou souvislost mezi nedostatečnou péčí o vězně a klesajícími pracovními výkony, mnohem více věřil sabotáží. Jako recept k řešení doporučoval „drakonické prostředky“. V posledních dvou měsících války se zásobování vězňů jídlem téměř zcela zhroutilo. Řada vězňů z tábora Linz III proto zkolabovala při práci. Kromě toho se pokoušelo vedení tábora úmyslně urychlit smrt nemocných vězňů, a to i cíleným zabíjením. Každodenní úmrtnost se v této fázi pohybovala mezi osmi až deseti osobami.

III.6 – MLÁDEŽ

Stoupající nedostatek pracovních sil vedl od léta 1941 k nuceným náběrům dětí a mládeže. Týkaly se především nezletilých z Polska a z oblastí bývalého Sovětského svazu. Mladí lidé byli nuceni k práci pro Říši pod pohnutkou trestů pro celou rodinu. Deportace znamenala konec jejich dětství. V táborech byli náctiletí vystaveni nejtvrdějším pracovním podmínkám a drakonickým trestům. Úlevy pro děti a mládež neexistovaly. V roce 1941 se Karl Zaoral stal „mládežnickým důvěrníkem“ ve firmě HGW. Byl předákem všech chlapců a dívek ve věku 14 až 18 let. Zaoral musel pravidelně podávat zprávy werkschutzu a podnikovému lékaři. V nich se zmiňoval o nedostacích, zraněních, nemocech nebo nehodách. Jeho hlavním úkolem bylo udržovat pracovní disciplínu. Navíc tento uniformovaný zaměstnanec kontroloval ubytování v táborech. Pro tuzemské učně byl Zaoral respektovanou osobou. Vůči zahraničním náctiletým vystupoval jako přísný dozorce. Linecké továrny firmy HGW byly držitelem rekordu v délce pracovní doby v rámci celé německé říše. Každodenní pracovní doba se pohybovala mezi 14 a 16 hodinami. Na podzim 1943 byla zrušena i volná neděle. Pro nuceně nasazené dělníky to znamenalo 12hodinové směny po 7 dní v týdnu. Stejněmu tlaku byly vystaveny i děti a mládež.

U řady náctiletých vedla kombinace extrémní fyzické námahy a nedostatečné výživy ke zjevným vývojovým poruchám. Soucit ale budili jen u mála nadřízených. Mnozí si v zoufalství schválně způsobovali bolesti břicha. Při tom pomáhal odvar z cigaretových nedopalků. Kdo měl štěstí, tomu bylo odstraněno slepé střevo. Po operačním zákroku měli mladí pacienti zajištěnu krátkou dobu pracovního volna na zotavení.

Tvrdá práce, týrání, špatná strava a stesk po domově vedly u náctiletých k řadě pokusů o útěk. Také v jejich případě se „porušení pracovní smlouvy“ trestalo posláním do pracovní-výchovného tábora Schörghenhub. Tam na ně čekali obávaní ukrajínští esesmani. Mimořádně krutě se zacházelo s mladistvými z Polska a ze Sovětského svazu.

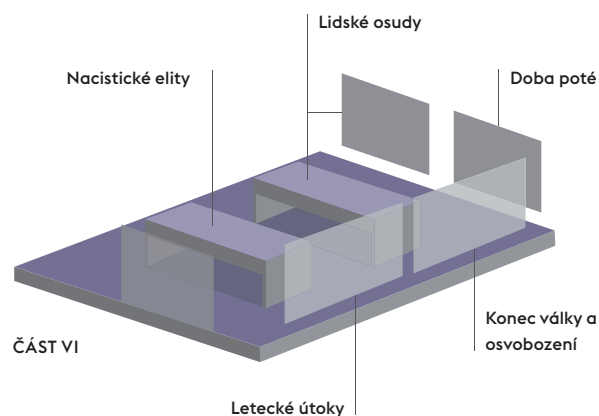

Nacistický systém nucené práce si vyžádal řadu obětí také mezi mládeží. Rus Ivan Matrosov byl kvůli svému útěku z pracoviště předán gestapu. 28. ledna 1944 sepsalo gestapo záznam o jeho smrti. Bylo mu teprve 15. (Dokumentační centrum voestalpine AG)

Jak tuzemští, tak zahraniční náctiletí nezůstali ušetřeni ani hrozných zážitků souvisejících se spojeneckými leteckými útoky. Zde pozorují dva chlapci transport zraněných z jednoho bunkru v areálu firmy. 25. července 1944 (Geschichteclub Stahl)

ČÁST IV BOMBARDOVÁNÍ, ZKÁZA A OBNOVA

IV.1 – LETECKÉ ÚTOKY NA RAKOUSKO

Po spojeneckém vylodění na Sicílii 10. června 1943 se ocitly „Alpské a Podunajské říšské župy“ – tedy Rakousko – v hledáčku a dosahu bombardovacích svazů. Dosud tato oblast platila za „protiletecký kryt Říše“. Tento přídomek však vzal rychle za své po prvním útoku provedeném 13. srpna 1943. Cílem byla výroba stíhaček v závodech Messerschmitt ve Vídeňském Novém Městě. Mezi červencem 1944 a dubnem 1945 provedly spojenci 22 leteckých útoků na Linec. Při nich bylo shozeno zhruba 8 000 bomb. Zabito bylo kolem 1 700 lidí a dalších 20 000 bylo zraněno. Hlavním cílem útoků byly továrny HGW. Jejich zaměstnanci prchali do protileteckých štol a krytů.

Firemní areál v Linci po prvním a nejtěžším leteckém útoku US Air Force 25. června 1944. (Vydavatelství Lentia)

Vězňové koncentračního tábora měli však vstup zakázán. Museli bombardování přežít v zákopech v areálu závodu a této skutečnosti odpovídá vysoký počet obětí z jejich řad. Podle neúplných záznamů HGW bylo evidováno celkem 222 obětí bombových náletů – z toho 114 cizinců, 65 osob bez uvedení národnosti a 43 tuzemských dělníků. Mrtví vězňové koncentračního tábora se nikde neevidovali. První a zároveň nejtěžší letecký útok na Linec se odehrál 25. června 1944. Nálet provedlo 400 letadel, z nichž bylo 19 sestřeleno. Primárním cílem byly továrny HGW. Při tomto bombardování zahynulo 186 lidí. Více než 140 mrtvých vězňů koncentračního tábora v této statistice nefiguruje. Ve svém rukopise „Téměř padesát lety nesmazatelných vzpomínek“ popisuje bývalý nuceně nasazený dělník, Ukrajinec Jurij Tichomirov, první nálet na HGW. „Američané přeměnili závod na několik hodin ve skutečné peklo. Bez ohledu na původ byly nervy všech v bunkrech napnuté do krajnosti. Mlčky jsme na sebe hleděli a upřeně jsme naslouchali každé nové explozi. S ulehčením jsme pak zaslechli signál konce leteckého poplachu.“ Dále Tichomirov vzpomíná: „Před usnutím jsme mysleli jen na jedno: Snad nás v noci zase britské letectvo nepožene do krytu. Protože Angličané létali v noci, kdy bylo velmi těžké vyčerpané lidi probouzet. Navíc jsme museli vstávat v pět hodin ráno.“

IV.2 – KONEC VÁLKY AŽ ROK 1946

19. března 1945 vydal Adolf Hitler rozkaz ke „zničujícím opatřením na území Říše“, takzvaný Nerův rozkaz. Podle něj měla být zničena všechna pro nepřítele důležitá dopravní, informační, zásobovací a průmyslová zařízení. Realizací Nerova rozkazu byl pověřen říšský ministr zbrojního průmyslu Albert Speer, který však nařízení sabotoval. Krátce předtím jmenoval Speer generálního ředitele firmy „Waffen Union: Skoda-Brünner Waffen“, Hanse Malzachera, jedním ze čtyř zbrojních pověřenců. Malzacher aktivně zabránil vyhození lineckých továren HGW do povětří. Na podřízených úrovních se však prováděly přípravy k detonacím. V jednom tajném dopise železáren Eisenwerke Oberdonau z dubna 1945 se výslovně mluví o „destrukčních aktivitách v případě přiblížení nepřítele“.

Na počátku května 1945 vstoupila do Horního Rakouska americká armáda. 5. května 1945 vjely první americké tanky na hlavní linecké náměstí. Jen tři dny poté německá říše kapitulovala. Rakousko bylo s konečnou platností osvobozeno od nacismu. Již v Moskevské deklaraci z 30. října 1943 prohlásili spojenci připojení Rakouska k německé říši za neplatné. Země se proto měla opět stát nezávislým státem. Rakousko ale před tím bylo rozděleno do čtyř okupačních zón. Přesné stanovení bylo provedeno v červenci 1945. V Horním Rakousku se oblasti severně od Dunaje ocitly pod ruskou správou, na jih od Dunaje pod americkou správou. Letecké útoky způsobily v továrnách HGW značné škody. Přesto zůstaly důležité části výroby téměř nepoškozené. Na Postupimské konferenci konané 17. července až 2. srpna 1945 rozhodly Velká Británie, USA a Sovětský svaz o základních principech okupační politiky.

Generál Mark W. Clark a spolkový kancléř Leopold Figl podepisují smlouvu o poručnickém předání firmy VÖEST Rakouské republiky. 16. července 1946 (Geschichteclub Stahl)

Poté, co byl LD proces poprvé vyzkoušen 25. června 1949 v přestavěné 2tunové lící pánvi, sleduje technický ředitel Theodor Suess pokus s 15tunovým „pokusným konvertorem“. Říjen 1945 (Geschichteclub Stahl)

Jeden bod se týkal využití „německého majetku“. Vítězné mocnosti si ho nárokovaly pro sebe – což mělo dopady i na HGW v Linci. Brzy po skončení války v roce 1945 byly linecké továrny přejmenovány na „Vereinigte Österreichische Eisen- und Stahlwerke AG“ (VÖEST) a odděleny od firmy Alpine Montan s jejími provozny ve Štýrsku, Korutanech a ve Vídni. Po odstranění škod způsobených nálety se jednotlivá zařízení opět provizorně uváděla do provozu. Šest lineckých vysokých pecí přečkalo letecké útoky v relativně dobrém stavu. Kromě toho ještě existovala např. provizorní ocelárna a válcovna. Pro civilní výrobu se však tato zařízení ukázala jako nevhodná. Potíže vyvolával také nedostatek energie, surovin a šrotu. V této situaci začaly slílit hlasy volající po zavření továren. Díky rozhodnutí pokračovat v provozu bylo pak možné začít s obnovou a s investicemi pro budoucnost. 16. července 1946 předal americký generál Mark W. Clark firmu VÖEST Rakouské republice do poručenské správy. Ačkoli Američané předali firmu VÖEST pouze poručenecky, pokládal se stát za jejího vlastníka a takto také vystupoval před veřejností.

IV.3 — DOBA POTÉ

Širokopásová válcovací trať americké firmy MESTA. 1952 (Viedeňská knihovna)

Zestátnění firmy VÖEST povolili západní spojenci jako reakci na začínající studenou válku. Zlepšení hospodářské situace mělo posílit západní integraci Rakouska. Základem tohoto plánu byl produktivní těžký průmysl. V roce 1948 ovšem USA ještě uvažovaly o zrušení zestátnění firmy VÖEST. Podíl v nové soukromé firmě měly mít právě spojenecké státy. Konec nejistoty přišel s prohlášením tří západních spojenců v roce 1949. Po podpisu státní smlouvy s Rakouskem se zřekli nároků na bývalý německý majetek. Ideové základy Marshallova plánu představovaly pomoc nouzí trpícímu obyvatelstvu, nástroj proti šíření komunismu a vytvoření odbytových trhů pro americké společnosti. Čtyřletý podpůrný program byl americkým kongresem schválen 3. dubna 1948. Aby bylo možné čerpat finanční podporu v rámci tohoto plánu, byl představen „Rakouský železářský a ocelářský plán“. Jeho úkolem měla být koordinace tohoto průmyslového odvětví. V lineckých továrnách se měly vyrábět plechy pro komerční účely. Proto potřebovala firma také širokopásovou válcovací trať. Nákup této širokopásové válcovací trati proběhl s pomocí financí z Marshallova plánu. Po dlouhých přípravných pracích se podařilo vyvinout LD proces, což představovalo nejdůležitější krok k rozvoji firmy VÖEST. V roce 1952 byla v Linci uvedena do provozu celosvětově první LD ocelárna. LD proces, který byl dále vyvíjen až do stadia výrobní zralosti, tvořil základ mezinárodně konkurenceschopného rakouského železářského a ocelářského průmyslu. Více než dvě třetiny světové výroby oceli se dnes vyrábějí LD procesem.

IV.4 – LIDSKÉ OSUDY

Počátkem května 1945 pracovalo v HGW ještě přibližně 20 000 lidí. Zhruba dvě třetiny z nich byli cizinci. Navíc zde bylo ještě několik tisíc válečných zajatců a vězňů koncentračního tábora. Po osvobození se počet zaměstnanců smrškl na cca 4 400 osob. V následujících měsících informovaly noviny o řadě nacistických zločinů. Osudům nuceně nasazených se však nevěnovala žádná pozornost. Totéž platilo pro americké okupační jednotky. Jejich největším zájmem bylo co nejdříve vrátit bývalé nuceně nasazené dělníky do jejich domovů. Disciplinární účinek represivního systému přečkal i válku. Proto nedocházelo po osvobození k žádným masovým akcím msty nebo ničením výrobních zařízení ze strany nuceně nasazených. Řada bývalých nuceně nasazených se pokoušela vrátit do svých domovů na vlastní pěst. Jiné čekali na transport jako „Displaced Persons“. Pro mnohé, zejména pro bývalé dělníky z Východu, ale utrpení zdaleka nekončilo. V jejich komunistické vlasti byli paušálně obviňováni z kolaborace, tedy z podpory Německa. Po výsleších tajnou službou ve „filtračních táborech“ zmizeli mnozí z nich v pracovních táborech. Žili pak na okraji společnosti jako „vyvrhelové“. Někteří z nich trpí dodnes, ve vysokém věku, duševními a zdravotními následky svého nuceného nasazení pro nacistický režim.

Americké okupační síly neprojevovaly o osudy nuceně nasazených, válečných zajatců a vězňů koncentračních táborů prakticky žádný zájem. Stejně tak málo se zkoumala role nacistických elit. Zkoumalo se vybavení továren, přesnost cílení bomb a německá zbrojní technika. Přesto chtěly USA popohnat nacistické manažery a podnikatele k odpovědnosti. V prvních poválečných letech se to ale zdálo téměř nemožné. Součástí nacistické mašinerie byla řada velmi vzdělaných osob. Jejich okamžitá internace by ještě zesílila stávající nedostatek odborných pracovníků. Proto přišla první větší vlna denacifikace teprve na podzim 1945. V roce 1946 přijala rakouská vláda zákon, který rozlišoval mezi válečnými zločinci, zatíženými a méně zatíženými. V tomtéž roce byly před Američany zřízeným „Lidovým soudním dvorem“ vzneseny obžaloby prvních těžkých případů. V roce 1948 došlo k přezkoumání minulosti 1 500 zaměstnanců firmy VÖEST – 114 osob platilo za podezřelé. Z 15 technických poradců jich 13 muselo opustit firmu kvůli své nacistické minulosti. Zákonem o amnestii přijatým v roce 1948 učinily rakouské politické strany tlustou čáru za minulostí. Bývalí nacisté byli nyní vítáni jako voliči.

Informační centrála pro „Displaced Persons“ v linecké ulici Goethestraße. 1946 (Městské muzeum Nordico)

voestalpine Stahlwelt GmbH
voestalpine-Straße 4
4020 Linz, Austria
T. +43/50304/15-8900
www.voestalpine.com/stahlwelt

voestalpine
ONE STEP AHEAD.